

Mai Levin. KGB operatiivses tuvastuses

Valdur Ohmann*

Eesti NSV KGB operatiivtööst ei ole Rahvusarhiivis ülemäära palju dokumente, eriti selle viimasest perioodist, sest need jõuti enne NSV Liidu lagunemist Venemaale viia või hävitada. Ometi on peaaegu võimatu arhiive täies mahus hävitada, teha seda jälgi jätmata. Nii on ka KGB operatiivtööga. Aegajalt tuleb ikka ette dokumente, mis kajastavad selle organisatsiooni salajasemat, et mitte öelda ülisalajast poolt ehk operatiivtööd. Üks selliseid dokumente asub kunstiteadlase Mai Levini KGB väljasõidutoimikus.¹

Tegemist on operatiivtöö ühe vormiga, mille nimetus on *установка*. Eestikeelset vastet sellele leida on üsna raske, eriti kui see kätkeb endast inimtegevuse või -loomuse hinnanguid. Tänapäeval soovitatavad vasted, nagu installeerimine, paigaldus, seadistus jne., selleks ei sobi. Sobilikum oleks tuvastus, operatiivne tuvastamine. Dokumendi sisule vastav tundub olevat ka termin „määratlus“. KGB määratlus algselt isiku, jälgides, kellega oli tegemist.

Leedu KGB arhiivimaterjalide seas on hea abivahend – „*Контрразведывательный словарь*“ („Vastuluure sõnaraamat“).² Leedulastel õnnestus keerulistel aegadel, NSV Liidu lagunemise ajal vältida selle raamatu kõrvaletõimetamist. Eesti NSV KGB raamatukogu „õnnestus“ paraku suures osas lailali parseldada. Mis aga ei õnnestunud Eestis, läks õnneks Leedus. Väljaanne on kättesaadav tänapäeval piiranguteta Leedu genotsiidi ja vastupanuliikumise uurimise keskuse kodulehel.³

Sellest leiab mõisteid, mille najal on lihtsam aru saada allpool avaldatud operatiivdokumendist.

Установка оперативная – operatiivne tuvastus või määratlus (ka kindlaksmääramine). Eesti

Mai Levin 1975. aastal. RA, ERAF.136SM.1.7507, l.19

* Valdur Ohmann (1958), ajaloolane, arhivaar, Eesti Rahvusarhiiv, teadus- ja publitseerimisebüroo, peaspetsialist-teadur, Maneeži 4, 10119 Tallinn, valdur.ohmann@ra.ee

¹ RA, ERAF.136SM.1.7507. Mai Levini poolt autorile usaldatud tähtajatu volitus 16. detsembrist 2010.

² *Контрразведывательный словарь*. Москва, 1972.

³ http://genocid.lt/KGB/ci_dictionary.pdf (vaadatud 7.04.2022).

keelele veelgi suupärasem oleks operatiivne lähteülesanne.

1) ühekordne varjatud meede, mida reeglina teostavad operatiivtöötajad eesmärgiga saada biograafilisi ja muid iseloomulikke andmeid isikute kohta, kes pakuvad julgeolekuorganitele huvi. Konspiratiivsus ja samal ajal andmete saamine, nende objektiivsus ja täiuslikkus on peamised nõuded, mis kuuluvad operatiivse tuvastuse/määratluse või siis lähteülesande juurde.

2) operatiivne dokument, milles sisalduvad andmed, mis kogutud operatiivse lähteülesande protsessi käigus.

Установочные данные – kindlaksmääratud andmed. Isikut iseloomustavate biograafiliste ja teiste andmete terviklikkus. Kindlaks tehtud andmed on lühidad ja täielikud. Lühidad tuvastatud andmed sisaldavad järgmist: perekonnanimi, eesnimi, isanimi; sünni kuupäev, kuu, aasta ja sünnikoht; parteilisus; eriala; perekonnaseis; elukoht (sissekirjutus). Täielikud tuvastatud andmed sisaldavad lühikesi kindlaksmääratud andmeid, üksikasjalikult täiendatud eluloolisi andmeid (eelnevad töö- ja elukohad, ametikohad, lähemad ja kaugemad sugulased ja nende seisund ühiskonnas, materiaalne olukord ja selle vastavus sissetulekutele, käitumine töö- ja elukohas, iseloomuomadused, moraalsus, psüühiline ja füüsiline seisund, tunnusmärgid). Täielikult tuvastatud andmeid määratletakse konkreetsete vajaduste järgi, et detailiseerida kindlaid aspekte inimese tegevuses, tema tööalase ja isikliku elu hinnanguid.⁴

Salajane

Eks. Nr. 1

ENSV MN juures asuv KGB

7. osakond, 2. jaoskond

23. märtsil 1972. a.

Sm. Mets, tel. 368.

TUVASTUS/MÄÄRATLUS⁵

Ülesande nr. 291 järgi

ENSV MN juures asuv KGB 10. osakond.

KINDLAKS MÄÄRATUD:

LEVIN, Mai Borisi t., sündinud 1942, Tallinna elanik, eestlanna, Eesti Riikliku Kunstimuuseumi vanem teaduslik töötaja, elab Tallinnas, Rahvamaleva 52-1.

Temaga samal aadressil elab tema vanaema:

PETROVA, Aleksandra Ivani t., sündinud 1893 Orlovi oblastis, venelane, pensionär.

Usaldusisik „S“, kes teab kontrollitavat elukoha kaudu seoses tema ametiülesannetega, teatab, et Mai LEVIN elab seal majas lapsepõlvest, mille valdajaks on tema vanaema.

Mai on perekonnaseisult vallaline. Ta on väga rahuliku eluviisiga ja kõigi nende aastate jooksul pole end millegagi kompromiteerinud. Iseloomult on sõbralik ja vastutulelik naisterahvas. Lõpetas edukalt keskkooli ja asus õppima Tallinna Kunstiinstituuti,⁶ kuna lapsepõlvest peale oli kirg joonistamise ja

⁴ Kontrrazvedyvatel'nyj slovar', lk. 338.

⁵ RA, ERAF.136SM.1.7507, l. 7–8.

⁶ Mai Levin õppis tegelikult Tartu Riiklikus Ülikoolis, mille lõpetas 1967. aastal. KGB informatsiooniallikateks olid inimesed, kes küll teadsid Mai Levinit, kuid nende andmed tema kohta ei pruukinud olla alati tõesed ja täpsed.

KGB *ustanovka* ehk
määratlus.
RA, ERAF.136SM.1.7507,
I. 7

КГБ при СМ ЭССР	7 отдела 2 отделение	секретно
марта 1972 г.	Тов.	МЭЦ, тел. 368
У С Т А Н О В К А		
по заданию № 291		
10 отдела КГБ при СМ ЭССР		
У С Т А Н О В Л Е Н О :		
ЛЕВИН Май Борисовна, 1942 года рождения, уроженка города Таллина, эстонка, ст.научный сотрудник эстонского Государственного художественного музея, проживает в городе Таллине, по улице Рахвемалева 52-1.		
Вместе с ней в данном адресе живет ее бабушка :		
ПЕТРОВА Александра Ивановна, 1893 года рождения, уроженка Орловской области, русская, пенсионерка.		
Доверенное лицо "С", знающая проверяемому по месту жительства в связи с характером своих служебных обязанностей, сообщает, что ЛЕВИН Май с детских лет живет в доме, владелицей которого является ее бабушка.		
По семейному положению Май незамужняя. В адресе она ведет очень спокойный образ жизни и за все эти годы ничем себя не скомпрометировала. По характеру является дружелюбной и приветливой женщиной. Успешно окончила среднюю школу и поступила учиться в Таллинский художественный институт, поскольку с детства имела пристрастие к рисованию и живописи. После окончания института пошла работать в Художественный музей и сейчас является там старшим научным сотрудником. Своей работой очень довольна, увлечена ей и посвящает этому все свое время. Сотрудничает в специальных изданиях и журналах, часто печатает популярные статьи в газетах, выступает по телевидению. По характеру своей работы нередко выезжает в командировки в различные районы республики, где обычно		

maalimise vastu. Peale instituudi lõpetamist töötab Kunstimuuseumis ja on seal praegu vanem teaduslik töötaja. On oma tööga väga rahul, on vaimustuses sellest ja pühendab sellele kogu oma aja. Teeb kaastööd erinevatele väljaannetele ja ajakirjadele, sageli avaldab populaarseid artikleid ajalehtedes, esineb televisioonis. Töö iseloomu tõttu käib sageli komandeeringus erinevates vabariigi rajoonides, kus sageli esineb loengutega. Kuivõrd Mai LEVIN valdab hästi mitmeid võõrkeeli (niipalju kui allikale on teada, on need prantsuse, inglise, saksa, eesti ja vene keel), saadab ta sõitudel mööda vabariiki mitmeid välismaalaste kunstiteadlaste delegatsioone ja esineb nende ees giidina.

Kontrollitava päev on sedavõrd tihe, et vaba hetke tal praktiliselt ei ole. Mai LEVIN ei käi kunagi kohvikutes või tantsupidudel, pidades seda tühjaks ajaraiskamiseks. Arvatavasti on tööle pühendumine selleks põhjuseks, et ta ei ole seni ajani abiellunud, ehkki on oma välimuse järgi üsna sümpaatne naisterahvas.

Allikas [I. A. H. L.], kes teab kontrollitavat elukoha järgi, kinnitas, et Mai LEVIN on vaigse eluviisiga. Oma vanaema Aleksandra Ivanovna PETROVAGA on tal väga soojad suhted, aitab teda majapidamises, kuid ikkagi teeb peamised majapidamistööd vanaema. Olmes on Mai LEVIN korralik, isiklike omaduste poolest on tark, arenenud ja haritud naine. On huumorimeelega, saab heast naljast aru. Töötab kunstikriitikuna ja on käinud korduvalt välismaal. On olnud Tšehhoslovakkias,

Rumeenias, Jugoslaavias ja mõnedes teistes maades.⁷ Praegu valmistub ta sõiduks Prantsusmaale, ehkki ta pole kindel, kas tal õnnestub pääseda turistide hulka, kuid ta tahaks väga käia sellel maal, kuna igauks, kes tunneb oma asja ja omab autoriteeti kunstiteadlaste seas, peab kontrollitava arvates külastama Prantsusmaad.

Mai Levin pärineb vene emigrantide⁸ perest, kes tulid Eestisse 1921. aastal ja asusid kohe Nõmmele elama. Tema vanaema on möödunud 50 aasta jooksul põhjalikult unustanud vene keele,⁹ kuid oma olemuselt on jäänud elavaks ja energiliseks naiseks. Kontrollitava ema – Emilie Augusti t. Levin, sündinud 1918. aastal Brjanskis, eestlanna, I Juriidilise konsultatsioonibüroo advokaat, on saanud hea hariduse. Väidetavalt on tal 2 instituudi diplomit: majanduse ja juristi oma. Kontrollitav on tema tütar esimesest abielust, mis lõppes varsti pärast sõja lõppu. Vastastikune suhe kontrollitava ja ema vahel ei paistnud silma soojusega, kuna kasuisa, kes omal ajal lapsendas Mai, suhtub temasse nüüd küllaltki külmalt, mis on avaldanud pitseri ka ema ja tütre suhtele. Mai LEVINIL teisi lähedasi sugulasi, nagu allikale teada, Tallinnas ei ole. Tema onu (ema vend) oli Nõukogude Armee ohvitser, sai sõja ajal põrutada, elas üle mitmeid raskeid operatsioone ja suri umbes 1955. aastal. Kontrollitava vanaema saab poja eest pensioni.

Mai LEVIN on materiaalselt hästi kindlustatud. Kodus on ta vaikse eluviisiga. Kõrvalised isikud tulevad tema juurde harva. Kontrollitava elukohajärgse moraalse olemuse kohta ei ole midagi taunimisväärset teada.

*ENSV MN JUURES ASUVA KGB 7. OSAKONNA ÜLEM
POLKOVNIK (N. BUŠUJEV)¹⁰*

*ENSV MN JUURES ASUVA KGB 7. OSAKONNA 2. JAOSKONNA ÜLEM
ALAMPOLKOVNIK (A. TŠEŽIN)¹¹*

Mida siis KGB oma dokumendiga kindlaks tegi, mis selle organisatsiooni tähelepanu pälvis?

Dokumendis on huvikohad selgelt markeeritud. Esmalt paistab silma, et tähelepanu pälvis Mai Levini keelteoskus ja suhtlus välisdelegatsioonidega. Rõhutamist vääris ka Mai Levini sümpaatne välimus ning tema vallalisus. Järgmised ära märgitud väited tunduvad aga vägagi kummalised. 1) Mai Levin pärinevat vene emigrantide perest. See ei olnud tõsi, sest vanaisa oli kõigis dokumentides tunnistanud end eestlaseks ja Eesti kodanikuks, kes Esimese maailmasõja keerises sattus Venemaale, kus leidis endale abikaasa. Nõukogude julgeoleku jaoks oli vene emigrant justkui punane rätik härjale. Vene emigrandid olid need, kes nõukogude võimu kehtestamise järel 1940. aastal kõige esmalt löögi alla sattusid. Nad arreteeriti, saadeti

⁷ Need andmed põhinevad kuuldistel ja on vildakad. Selleks ajaks oli Mai Levin käinud Ungaris ja Tšehhoslovakkias 1966, Poolas ja Ida-Saksamaal 1967. – RA, ERAF.136SM.1.7507, l. 19p.

⁸ Mai Levinit vene emigrantide hulka liigitades tahtis KGB tõsta tema nõukogudevastase kaalu või siis ei õnnestunud neil tõe jälile jõuda. Mai Levini vanaisa August Jaan p. Petrov (1891–1941) oli sündinud Läänemaal Jõgisoo vallas. August Petrovile 11. oktoobril 1921. aastal välja antud EV isikutunnistusel on rahvuseks märgitud eestlane (TLA.186.1.1480, kaader 247). August Petrov sattus Venemaale Eestist Esimese maailmasõja keerises. Vanaema Aleksandra Ivani t. Petrov (1893–1978) märkis kontroll-opteerimise komisjoni lehel end venelaseks ja koduseks keeleks vene keele. Aleksandra Petrovile 28. veebruaril 1922. aastal välja antud EV isikutunnistusel on rahvuseks märgitud venelane (TLA.186.1.1481, kaader 312).

⁹ „Vanaema rääkis eesti keelt rahuldavalt, tutvusingkond koosnes ju põhiliselt eestlastest, ent vene keelt ikka ka. KGB mõttekäike on raske tabada.“ Mai Levini e-kiri autorile, 24.05.2022.

¹⁰ Nikolai Grigori p. Bušujev (1923–1992) tõusis Viljandi rajooniosakonna volinikust ENSV KGB 7. osakonna ülemaks. Oli sellel ametikohal 1972–1985. Eesti NSV Riikliku Julgeoleku Komitee 7. osakond oli Eesti NSV Riikliku Julgeoleku Komitee operatiivtöötajate poolt kontrollitavate või töödeldavate varjatud jälgimisega tegelelenud allüksus.

¹¹ Anatoli Dmitri p. Tšežin (1924–2008) oli ENSV KGB 7. osakonna 2. jaoskonna ülem 1964–1985. Tartu julgeolekus töötas mõnda aega pärast sõda ka tema abikaasa Aleksandra. Kaitsepolitseiameti teadaanded nr. 384 ja 385. RTL, nr. 43, 2. aprill 2002. a. <https://www.riigiteataja.ee/akt/248987> (vaadatud 12.04.2022).

Siberisse või lasti maha. Paistab, et väide „vene emigrant“ oli survestamiseks ja dokumendile kaalu andmiseks. On fakt, et seda väidet julgeolek üle ei kontrollinud. 2) Onu (ema vend) oli Nõukogude Armees ohvitser.¹²

Lõppakordina kõlas, et kontrollitav on vaikselt eluviisiga ning kõrvalised isikud satuvad tema koju üsna harva. Aga – pangem tähele! – ka need isikuomadused olid eraldi markeeritud, ilmselt siis kui olulised.

Aasta hiljem, 17. septembril 1973 on toimunud julgeolekumeeste kohtumine Mai Leviniga ning koostatud käsikirjaline öiend sellest vestlusest.¹³ Juba veerand sajandit tagasi avaldas KGB materjalide uurija Indrek Jürjo kokkuvõtte Mai Levini asjast. „Julgeolekutöötaja ettepanekule osutada neile abi mõnede Eestit külastavate välismaalaste tundmaõppimisel vastas Levin keeldumisega, öeldes, et ei soovi inimeste järele spioneerida. Edasistest värbamiskatsetest KGB loobus. Mai Levinile ei toonud äraütlemine kaasa mingeid ebameeldivusi. Ka edaspidi oli tal võimalik kunstiteadlasena välismaal reisida.“¹⁴

Ehkki Indrek Jürjo tsiteeris täpselt, lakooniliselt ja kokkuvõtvalt Mai Levini vestlust KGB operatiivtöötajaga, vääris see publitseerimist kui väheseid kirjalikult fikseeritud juhtumeid, kus koostööle KGB-ga kindlameelselt ära öeldi. Öiendi esimene pool puudutas Mai Levini eelseisvat Ida-Saksamaa Schwerini tuttavatega kohtumist. Tasapisi keris jutt välismaalastega kirjavahetusele ja KGB 7. osakonna 2. jaoskonna vanemleitnandi auastmes operatiivvolinik märkas, et Mai Levin ei olnud fikseerinud oma kirjavahetust Soome, USA ja Rootsiga.

Siin algab julgeolekutöötaja survestamine:

Arvestades seda, et Levin oli korduvalt käinud välismaal (s.h. kapitalistlikud/jriigid), oli ta minu poolt mitu korda üle küsitletud neis momentides, mis pakkusid huvi KGB organitele. Levin ei suutnud midagi huvipakkuvat meenutada.

Minu palvele osutada KGB organitele mingit kindlat abi, et õppida tundma üksikuid välismaalasi, kes tulevad Tallinna, vastas Levin pärast pikki mõtisklusi eitavalt.

Sellist vastust motiveeris ta sellega, et ta ei tahaks „jälgida“ ja „spioneerida“ inimeste järele, kuna iseloomu järele pole ta kahtlustav inimene. Selle juurde ta lisis, et tal on väga vähe vaba aega ja vaevalt ta saab neile kasulik olla. Kogu vestluse vältel pidas Levin end üleval pinguldatult, närveeris väga, pikalt arutles kõigi küsimuste üle, avaldas huvi selle üle, mis pärast sellise palvega pöörduti just tema poole.

Toimunud vestluse tulemusena arvan, et Levin iseloomult ja omadustelt, mis vajalikud KGB organite agendile, neid ei oma ja tema edasine tundmaõppimine käesoleval etapil perspektiivi ei paku.

7. osakonna 2. jaoskonna operatiivvolinik

Vanemleitnant /allkiri loetamatu/

17.9.73. a.

Dokumendiga on tutvunud kuus julgeolekutöötajat ja andnud sellele oma loetamatu allkirjad. Ainult üks on esitanud küsimuse: Mis eesmärkidel kavatseti Levinit värvata?

Tõepoolest, nagu märgib Indrek Jürjo, ei tekkinud Mai Levinil KGB-le äraütlemise tõttu reisimisega komplikatsioone. Ta käis 1973. aastal kahel korral Ida-Saksamaal, Rootsis 1978 ja 1979, Austrias 1984, Luksemburgis 1985, Rootsis 1987, Itaalias 1987. Paistab, et üksnes Suurbritannias ei õnnestunud käia. Vähemalt KGB väljasõidutoimikus puuduvad sellekohased jäljed.¹⁵

¹² Albert Augusti p. Petrov (1923–1960). (Haudi, maetu otsing.) Nõukogude armee ohvitser oli pehmendavaks asjaoluks.

¹³ RA, ERAF.136SM.1.7507, l. 10.

¹⁴ I. Jürjo. Pagulus ja Nõukogude Eesti. Vaateid KGB, EKP ja VEKSA arhiividokumentide põhjal. Tallinn, 1996, lk. 191.

¹⁵ RA, ERAF.136SM.1.7507.

Ei maksa arvata, nagu oleks Mai Levinit uuritud piisava põhjalikkuseta. Tema kohta oli ka litera toimik nr. 560.¹⁶ *Liternoe delo* ehk litera toimik on kogumik dokumente sündmuste, faktide ja inimeste kohta, keda riigi julgeolekuasutused operatiivtöö raames ja objektidel kontrollivad.¹⁷ Leo Võime,¹⁸ KGB 5. osakonna¹⁹ ülem, oli siingi sunnitud tõdema, et ka litera toimik ei sisalda Mai Levini kohta kompromiteerivat, mistõttu takistusi sõiduks Prantsusmaale pole võimalik teha. Paraku jõudis ENSV KGB Mai Levini litera toimiku evakueerida Venemaale või hävitada, enne kui KGB arhiivid Eesti riigi valdusse jõudsid. Ometi annavad lühitsitaadid aimu, millest seal juttu oli.

Väljasõidutoimikus on viide selle kohta, et Mai Levini ema kohta eksisteeris arhivaal PАП nr. 18784.²⁰ Tavakodanikule ei ütle venekeelne lühend ПАП suurt midagi. Tegemist oli julgeoleku operatiivtöö terminiga *предварительная агентурная разработка* – esialgne agentuurtöötlus. Teadaolevalt eksisteeris ПАП ajavahemikul 1944–1954, mille järel tuli käibebe uue nimega menetlusvorm – *оперативная проверка* – operatiivkontroll.²¹ Tõenäoliselt sattus Emilie Augusti t. Rinne²² Nõukogude julgeolekuorganite huviorbiiti juba vahetult pärast sõda. Julgeoleku andmeil olevat sakslased saatnud Emilie Rinne okupatsiooni ajal Saksamaale organisatsiooni Eesti Noored juhtivate töötajate kursustele.²³ Organisatsiooni Eesti Noored hakati asutama juba enne nõukogude võimu 1940. aastal. Juba 15. novembril 1938 võib leida Päevalehest artikli „Kutsutakse ellu ühine noorsoo organisatsioon „Eesti Noored“.“ Ühendorganisatsiooni kavatseti liita senised noorsoo-organisatsioonid – noorkotkad, skaudid, kodutütred.²⁴ Punavõimu tingimustes pandi see kavatsus seisma. Organisatsiooni eestvedajaks sai 1942. aastal Gustav Kalkun,²⁵ eesti kergejõustiklane ja sporditegelane. Vaadates organisatsiooni eesmärgi ja põhimõtteid, võib igauks otsida, mis seal punavõimudele vastukarva võis olla. Aga ebasoovitavate organisatsioonide kilda ta nõukogude ajal oli arvatud.

Organisatsiooni Eesti Noored põhikirjas olid eesmärgid 14–17-aastaste jaoks määratletud järgmiselt:

- arendada noori kehaliselt ja vaimselt terveiks, kindla tahtejõuga rahvusaaslasiks;
- süvendada noortes vabatahtliku kasvatus kaudu distsipliinitunnet, seltsimehelikkuse, truuduse, õiglustunde ja võitlusvalmiduse vaimu;
- kasvatada noortes vankumatut tahet teguvõimsaks rakendumiseks ühiskonna teenimiseks, vältides isikliku kasu ja heaolu taotlemise sihte;
- viia noor veenvale arusaamisele terve perekonnaelu kui rahvusterviku alussamba algjõust.

Mai Levinile teadaolevalt pole tema ema Saksamaal käinud.²⁶ Ka arhiivandmed ei kinnita Emilie Petrov/Rinne/Levini seotust organisatsiooniga Eesti Noored ei organisatsiooni juhtorganite ega mingite kursuste kaudu.²⁷ Tundub, et Mai Levini äpardunud värbamiskatse

¹⁶ Samas, l. 6.

¹⁷ Kontrrazvedyvatel'nyj slovar', lk. 81.

¹⁸ Leo Võime (1933–2018 Moskva) jõudis Venemaal kindralmajori auastmesse. KGB 5. osakonna ülem 1971–1978, mille järel läks NSV Liidu julgeolekuorganitesse.

¹⁹ Osakond kontrollis laias laastus tsiviilelanikkonna meelsust.

²⁰ RA, ERAF.136SM.1.7507, l. 15p., 23p.

²¹ Kontrrazvedyvatel'nyj slovar', lk. 225.

²² Emilie Augusti t. Levin (Rinne, Petrov) (1918–2015).

²³ RA, ERAF.136SM.1.7507, l. 15, 23, 28.

²⁴ Kutsutakse ellu ühine noorsoo organisatsioon „Eesti Noored“. – Päevaleht, nr. 310, 15.11.1938, lk. 2.

²⁵ Gustav Kalkun (1898 Raadi vald, Tartumaa – 1972 Detroit, USA).

²⁶ Autori vestlus Mai Leviniga tema väljasõidutoimiku teemadel 23. mail 2022 Rahvusarhiivi Maneeži tänava ruumes.

²⁷ RA, ERA.R-209 – Organisatsiooni Eesti Noored peastaap 1942–1944 (49 säilikut); RA, ERA.R-208 – Organisatsiooni Eesti Noored Harju Noorte Malev 1942–1944 (16 säilikut).

ajal polnud tema kohta midagi kompromiteerivat. See kirje ilmus Mai Levini KGB väljasõidutoimikusse alles hiljem, 1973. aastal. Mai Levini ema puudutav kompromiteeriv kirje toimiku kaante vahel on dateeritud alles 9. juulil 1975. Meenutagem: IIAP toimik oli aktiivselt käibel 1944–1954, pärinedes seega sügavast stalinismiajast ja eksisteerides juba ammu.

Mai Levini ema KGB väljasõidutoimikus pole vähimatki jälge tema seotusest organisatsiooniga Eesti Noored Saksa okupatsiooni ajal, ka mitte tema koolitussõidust Saksamaale.²⁸ Kas pole kummaline?

Võib-olla tuleks otsida vastust KGB-lase kriitilisest küsimusest: Mis eesmärkidel kavatseti Levinit värvata? Eesmärk ju oli, aga vahendid olid nõrgad, et mitte öelda käpardlikud.

Ei tea, kas küsimus oli Mai Levini värbamise äpardumises või milleski muus, aga tundub, et KGB vajas mingitki kompromiteerivat materjali. Seda polnud kerge leida, kui meenutada informaatortelt laekunud operatiivtuvastuse andmeid Mai Levini kohta.

Kes siis oli see tüüp, kes lõpuks koukis välja kompromiteerivad materjalid Mai Levini ema kohta? Arhiividokumentide võrdlemisel ja vaatlemisel tuli välja, et selleks oli Aleksandr Kippasto.²⁹ Juba tema vanaisa töötas NKVD-s. A. Kippasto isa pürgis 1951. aastal MGB-sse tööle, ent tal tuli piirduda üksnes miilitsa operatiivvoliniku tööga,³⁰ kuigi tol ajal oli ka miilits julgeoleku alluvuses. Üldiselt tuleb tõdeda, et tegemist oli põlvkondade kaupa julgeolekut teeninud isikutega.

Aleksandr Kippastot on iseloomustatud 1975. aastal kui töös püüdlikku isikut. Samas nendib tema ülemus Aleksandr Jermolin:³¹ „Siiski, vähestest töökogemustest tulenevalt, esines mõningaid möödalaskmisi mõnede täpselt määratletud tööülesannete täitmise tähtaegadega, millele on ka tema puhul osundatud. Märkustele, reeglina, leiab õigustusi, liialt enesekindel.“³²

Pole põhjust kahelda, et Aleksandr Kippasto kätte sattus sõjajärgsel perioodil tekitatud IIAP nr. 18784. Tegemist oli esialgsete agentuuritöötluse materjalidega, mis tulnuks üle kontrollida. Paraku oli see Aleksandr Kippasto jaoks väga suur probleem, sest ta ei vällanud ei eesti ega saksa keelt, milles olid organisatsiooni Eesti Noored materjalid. Aleksandr Kippasto lahkus julgeolekust 1978. aasta teisest poolest. Pole teada, kas lahkumise põhjus oli alkoholi-lembus, millega ta hiljemgi rinnutsi seisis,³³ või oli see vabatahtlik lahkumine.

Fakt on see, et Mai Levini väljasõidutaotluste juures figureeris veel 1980. aastatel Aleksandr Kippasto suure usinusega välja otsitud vihje, et tema ema oli käinud Saksa okupatsiooni ajal Saksamaal organisatsiooni Eesti Noored koolitusel. Ja seda tegid Kippasto järglased samal ametipostil mehaanilise ülekirjutusena, kontrollimata loo tõepärasust. Mai Levini välismaa sõite see aga ei takistanud, sest tolleks ajaks oli tegemist juba liiga lahja kompromaadiga.

IIAP-toimik sisaldas esialgseid agentuurandmeid, millel arhiiviallikate kinnitust polnud, ja nagu tänasel päeval võime kontrollitult tõdeda – **ei tulnudki**.

Kokkuvõtteks võib tõdeda, et KGB dokumentidesse tuleb suhtuda äärmise tõsidusega, allikakriitiliselt. Valitsema peaks põhimõte: usalda, aga kontrolli. Kui võimalik, kontrolli veel kord, muidu võib kergesti sattuda libedale teele.

Mai Levinil läks hästi: enamjaolt õnnestus tal oma välisreisid teoks teha, ehkki mõnikord tuli ikkagi ette ka komistuskive.

²⁸ RA, ERAF.136SM.1.11956 – Levin, Emilie Augusti t. 1918.

²⁹ Aleksandr Vladimiri p. Kippasto (1954–2010) (Haudi, maetu otsing) oli ENSV KGB 10. jaoskonna inspektor 10. juunist 1974. (RA, ERAF.9521.5.253, lk. 2.)

³⁰ RA, ERAF.10SM.1.1492.

³¹ Aleksandr Ivani p. Jermolin (1923– ?) oli ENSV KGB 10. jaoskonna ülema asetäitja, alampolkovnik. Töenäoliselt lahkus Eestist pärast pensioneerumist jälgi jätmata.

³² RA, ERAF.9521.2.95, lk. 5–6.

³³ RA, ERAF.9521.5.253, lk. 1; RA, ERAF.9521.7.249; RA, ERAF.9521.19.325, lk. 7; RA, ERAF.9521.21.322, lk. 1. Aleksandr Kippasto personaalküsimuste arutelud erinevatel aegadel – 1977, 1978, 1984 ja 1986. aastal.